

**„CINE NU-I GATA...”: SOCIALISMUL ȘI TEMA
AUTENTICITĂȚII SOCIALISMULUI CA MIZE ALE
MODERNIZĂRII ROMÂNEȘTI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX***

HENRIETA ANIȘOARA ȘERBAN**

Abstract. *Romanian modernization meant for the Romanian left, as well, a search among the European forms, for the selection of the most offering ones, in terms of country's development and progress. During the first part of the 20th century, socialism was a promising European political form: the idea that the unavoidable finalities of history and modern politics are the socialist development, socialist consciousness and the socialist regime were an essential part of the newest trends expressing the transforming spirit of the epoch and this idea passed as indisputable truth for a sizable and heterogeneous mass of what we would call now "disenfranchised". Idealism was combined with the pragmatic socialist drive for change. A powerful socialist feeling animating change and political struggle was idealist and indicated that "ideas are immortal and cannot be deterred as a water that cannot be stopped by dams and water stops" and, "as a struggling water force it could not have been impeded by armies, calumnies or jail", "passing through forward and transforming society" (I. C. Frimu). This emphasizes the aspects of transformation and struggle were both present in the socialist trend and they have evolved as well together, in socialism, and separately in social-democracy and, respectively, in syndicalism. The socialist ideas grow and mature in the same rhythm as the socialist consciousness and a Romanian political and economic environment to which the socialist actions and opinions answer specifically both by relating to the internationalism of the socialist ideas and to the problems of development and modernization that are characteristic to the Romanian national state. Within the political discourse of the left, the theme of the authenticity of Romanian socialism stands out as a stake of national modernity.*

Keywords: *authentic socialism, Romanian modernization, ideology.*

* Studiul reprezintă o fațetă a problematicei tratată mai larg în capitolul „Socialism, social-democrație, comunism” pregătit pentru *Enciclopedia gândirii politice românești*, coord. Cristian-Ion Popa, vol. II, București, Ed. ISPRI, 2019, sub tipar.

** Cercetător științific II dr., Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române; henrietaserban@gmail.com.

Analiza social-democrației și socialismului românesc din secolul XX evidențiază *tema autenticității socialismului românesc*¹ ca miză a modernizării naționale. Modernizarea României a însemnat și pentru stânga românească o căutare printre formele europene, pentru selectarea celor mai adecvate și mai ofertante pentru progresul și dezvoltarea țării. Socialismul era la începutul secolului XX o formă politică europeană promițătoare. Ideea marxist-hegeliană, că există finalități inevitabile ale istoriei și politicii moderne, iar acestea sunt „acum” dezvoltarea socialistă, conștiința socialistă și regimul politic socialist era în această perioadă adevărul indiscutabil pentru mase heterogene de „dezmoșteniți”.

Idealismul socialist se combina armonios cu o sete socialistă, pragmatică, de schimbare. Programul socialist de inspirație marxistă formulat de C. Dobrogeanu-Gherea (*Ce vor socialiștii români*) dă o orientare forțelor diverse de tip socialist manifestate la sfârșitul secolului al XIX-lea.

În capitolul intitulat „Este socialismul la noi o plantă exotică?” se arată că socialismul este o formă europeană, care, deși nu „organică”, este necesar („prin înrâurirea relațiilor internaționale”², chiar și fără dezvoltarea condițiilor materiale naționale) să fie adoptată pe calea modernizării europene a României. „Fără să mai vorbim de schimbările ce va suferi România și carele o vor apropia de Europa, putem zice că ea va primi formele socialiste odată ce vor fi primite în Europa, chiar dacă nu va avea îndeajuns de dezvoltate condițiile exterioare ale societății socialiste. Deosebirea e că la noi se va introduce totodată colectivizarea producției și apropiatunii și, după cum burghezimea se dezvoltă la noi fără greutatea ce a întâmpinat aiurea, de asemenea și comunele socialiste se vor înființa fără ca muncitorii români să fi avut de suferit cât proletariatul european.”³

Finalitățile inevitabile marxist-hegeliene ale istoriei și politicii moderne sunt astfel dependente de lupta socialistă, iar aceasta, la rândul său, depinde de formarea și exercitarea conștiinței socialiste. Socialismul înseamnă idealism și prag-

¹ Numeroși analiști politici și istorici se referă la această temă ca atare. O analiză apropiată de aceea din acest studiu am valorificat pornind de la, selectiv, Eduard Bernstein, „The Struggle of Social Democracy and the Social Revolution. The Theory of Collapse and Colonial Policy”, în *Neue Zeit*, 19 ianuarie 1898 și Ovidiu Gherasim Proca, *Social-democrația în România pre-comunistă: geneza mișcării politice socialiste și tema autenticității*, „Scientific Annals of Alexandru Ioan Cuza University of Iași. Political Science”, Vol. 5, No. 1, 2010, p. 26 (23-39). În viața politică, în discurs și ideologie tema autenticității socialismului se discută în termeni de fidelitate față de doctrină, în privința îndeplinirii unor condiții materiale de afirmare a socialismului, a unor realizări obținute în modernizarea țării, dar și sub aspectul condițiilor de muncă și viață ale proletariatului. Astăzi tema autenticității se corelează, în filosofie, fie cu un anume conservatorism organicist, care pune accentul pe individualitatea (locală) din care se dezvoltă „firesc”, fără salturi sau factori stimulatori externi, o mișcare, sau un fenomen socio-politic, ori chiar o afacere, fie cu individualismul creator, în liberalism, feminism, existențialism și estetică. Vezi și Henrieta Anișoara Șerban, *Local Identity: A Constellation of Stirring Social and Political Multiplicities*, în „Romanian Review of Political Sciences and International Relations”, nr. 1, 2015, pp. 78-90; Henrieta Anișoara Șerban *Esse est percipi: Governance, transparency and the democratic persona*, SPCPS/APPRaisal Newsletter nr. 5, oct. 2011; Henrieta Anișoara Mitrea Șerban, „Moduri de conștientizare a puterii politice. Feminism și ecologism”, capitol, *Tendințe actuale în filosofia politică*, vol. ed. de Gabriela Tănăsescu, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, 2006; Henrieta Anișoara Mitrea Șerban, „The Social Sciences and the European Transformations”, recenzie, *Revista de Teorie Socială*, 1/2000.

² Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiștii români*, în *Opere complete*, vol. II, București, Editura Politică, 1976 (1866), pp. 64, 65.

³ *Ibidem*.

matism, transformare (reformatoare) și luptă. Aceste direcții s-au dezvoltat și împreună în socialism și separat, în social-democrație și, respectiv, sindicalism. I. C. Frimu arăta chiar că: „Ideile nu mor și nici nu pot fi împiedicate în mersul lor. Întocmai ca și cursul unei ape căreia i se pun în cale diguri și stavile, ea le înecă sau le rupe, tot asemenea ideea socialistă n-a putut fi oprită nici prin puterea forței armate, nici prin calomnii și nici prin ani de închisoare. Ea își urmează drumul înainte până la transformarea societății de astăzi în cea socialistă”.⁴

Maturizarea ideilor socialiste decurge în același ritm cu maturizarea unei conștiințe socialiste și a unui climat politico-economic românesc la care acțiunile și opiniile socialiste răspund în mod specific prin raportare deopotrivă la internaționalismul ideilor socialiste și la problemele caracteristice statului național român. Internaționalismul și autohtonismul hrănesc deopotrivă autenticitatea dezvoltării socialiste românești, cel puțin la începutul secolului XX. Publicații precum „Viitorul social” redau în mod fidel radiografia raportării românești la tema modernizării României prin socialism, corelată cu problema autenticității și viabilității socialismului românesc la începutul secolului al XX-lea. Socialismul românesc era chemat să răspundă unei împletiri particulare a tipurilor de exploatare: „și țăranii și micii proprietari, pe care îi amenință capitalismul, cu toții trebuie să priceapă că în izbânda proletariatului stă chezașia propriei lor izbânzi”.⁵ Liderii de opinie cunoșteau și citau în mod curent tezele din *Capitalul* lui Karl Marx și idei specifice situației din Anglia așa cum reieșeau din scrierile lui Fr. Engels, dar comparațiile cu situația concretă din România erau nelipsite.

În 1913, publicația „Viitorul social” se ocupa de fenomenul șomajului în România pentru a evidenția problemele sociale pe care le induce sistemul de producție capitalist. Se creează în contextul economic capitalist, de la bun început, o „armată de rezervă a muncii”⁶ care devine nu doar un flagel permanent, cu „rădăcini în însăși organizația socială”⁷, ci și o resursă mobilizatoare în lupta proletariatului.⁸ Cu alte cuvinte, caracterul particular al bazei economice, al exploatarei și al capitalismului românesc incipient conduce la un atribut particular al luptei socialiste, interpretat fie ca o victorie a autenticității socialiste, fie ca o abdicare de la autenticitatea socialistă de tip comunist către care evoluează internaționalismul european de stânga.

Peste mai mult de un deceniu, Programul Partidului Social-Democrat din 1927 aprecia că „dezvoltarea capitalistă a României este o necesitate istorică”.⁹ Solidaritatea și internaționalismul apar în acest program ca trăsături inițiale: „Partidul Social-Democrat din România, solidar cu partidele muncitorești socialiste din toate țările, cu care este unit în Internaționala Muncitoare Socialistă și

⁴ I. C. Frimu, *Ideea socialistă*, în „Calendarul muncii”, 1916, p. 49.

⁵ „Viitorul social”, nr. 11-12, iunie-iulie 1908, p. 366.

⁶ „Viitorul social”, an II, nr. 3-4, mai-iunie 1913, p. 165.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, pp. 167-170.

⁹ *Programul Partidului Social-Democrat (1927)* în Ioan Scurtu, Constantin Mocanu, Doina Smîrcea (redactori), *Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995, p. 257.

condus de același ideal, reprezintă și apără interesele și aspirațiile clasei muncitoare de la orașe și sate, precum și ale tuturor păturilor asuprite sociale sau naționale din România.¹⁰ Totuși, acest internaționalism este amendat de preocupări naționale, specifice. Obiectivul Partidului Social-Democrat este desființarea exploatării și emanciparea: „Bazat pe învățăturile socialismului științific, el urmărește ca ultim scop desființarea exploatării economice, a asupririi politice sau naționale și a înapoierii culturale sub orice formă prin cucerirea puterii de stat, socializarea mijloacelor de producție, transport și schimb și transformarea statului de clasă burghezo-capitalist în societatea democratică socialistă. Partidul Social-Democrat este condus de principiile luptei de clasă și al solidarității organizate a muncitorilor. El combate toate privilegiile și prejudecățile naționale, de rasă, religie sau sex și declară că lupta împotriva exploatării trebuie să fie internațională ca exploatarea însăși.”¹¹

Programul Partidului Social-Democrat (își) stabilește diferențierile față de socialism, comunism și sindicalism după cum urmează: 1. *democratismul* – „Partidul Social-Democrat din România stă ferm pe platforma socialismului democratic, considerând că lupta de emancipare a clasei muncitoare se poate pregăti și desfășura în modul cel mai eficace și sigur pe baza democrației. Partidul Social-Democrat declară că democrația trebuie cucerită și apărată cu toate mijloacele care corespund concepției de drept, conștiinței, puterii și scopurilor clasei muncitoare”; 2. *cooperarea pentru educarea, conștientizarea și organizarea proletariatului* – „Consecvent cu aceste principii, Partidul Social-Democrat va lupta în înțelegere cu sindicatele muncitorești afiliate Federației Sindicale Internaționale – pentru organizarea proletariatului din România în organizații de clasă politice, sindicale și cooperative, educându-l în spiritul socialismului științific, făcându-l conștient de tendințele de evoluție și legile economice ale societății românești și ale capitalismului în general, deșteptând, ținând trează și întărind conștiința lui revoluționară de clasă prin continuă acțiune politică și pregătindu-l astfel nu numai pentru luptele imediate politice și economice, dar și pentru marea lui misiune istorică de a transforma societatea capitalistă în societate socialistă”; 3. *includeerea proletariatului nesalarizat și nespecializat în viziunea programatică social-democrată* – „Partidul Social-Democrat se va strădui să alăture proletariatului, în lupta sa pentru democrație și socialism toate păturile sociale muncitoare de la orașe și sate care, deși nu fac parte din proletariatul salariat, își bazează existența pe munca lor proprie și suferă sub regimul de exploatare economică, asuprire politică și înapoiere culturală a societății actuale. El cheamă sub steagul său țăranii muncitori, pe care îi va sprijini în lupta lor pentru dezrobirea deplină de sub jugul boieresc, pentru ocrotirea micilor gospodării țărănești și îndrumarea lor pe calea cooperăției”; 4. *solidarizarea și includerea tuturor păturilor sociale* – „El mai cheamă alături de clasa muncitoare toate minoritățile naționale, care numai

¹⁰ *Programul și statutul Partidului Social-Democrat din România*, Tipografia „Gutenberg”, Cluj, 1927, pp. 1-6. Apud Ioan Scurtu, *Istoria României 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996, pp. 212-213.

¹¹ *Ibidem*.

împreună cu Partidul Social-Democrat își pot cuceri drepturile legitime și apelează la toți intelectualii luminați să se solidarizeze cu mișcarea de emancipare a proletariatului și cu marele ideal al socialismului.¹²

Așa cum observa Ovidiu Gherasim Proca, „tema autenticității a devenit ținta marelui proiect de «rescriere a istoriei» ce urma să asigure fundalul pseudo-ideologic al dominației staliniste în România, la fel ca și persecuțiile îndreptate împotriva tuturor potențialilor opozanți, sau denaturarea părtinitoare a memoriei colective. Socialismul democratic, depozat de statutul simbolic pe care l-a dobândit într-o scurtă, dar excepțional de activă experiență istorică, a fost împiedicat să contribuie în vreun fel la edificarea proiectului de modernizare comunist”.¹³ Tema autenticității a căpătat treptat fațete diferite pentru socialism, social-democrație și comunism în România spre mijlocul secolului XX.

Modernizarea României nu legitima însă o dezbatere axată exclusiv pe tema autenticității socialismului românesc. Alte teme se situau fie în continuitate, fie în opoziție cu premisele și preceptele acestei teme. Și în zona stângii, tema patriotismului unionist (liberal, socialist și social-democrat etc.) are la începutul secolului XX o importanță deosebită. Încă din 1906 în „Adevărul” (organul principal de presă al socialismului în Transilvania) din 26 august apărea un „Apel către muncitorimea din Ungaria”, care exprima orientarea unionistă în organizarea socialistă, social-democrată: „interesele noastre, interesele a trei milioane de români din această țară, pretind ca să ne unim sub steagul cel roșu și mândru al social-democrației”.

Mișcarea socialistă (spre deosebire de comunism) a sprijinit atât lupta de eliberare națională, cât și eforturile de constituire a statului național unitar român, iar socialiștii din teritoriile istorice și din „vechea” Românie au contribuit, de asemenea, la pregătirea evenimentelor de la 1 decembrie 1918.¹⁴ Ziarul „Socialismul” arăta în ce consta corelația naționalism-internaționalism pentru socialiștii români la începutul anului 1919: „Ca socialiști români internaționaliști, salutăm cu bucurie dezrobirea națională a poporului român și respectăm legăturile de unire hotărâte. România nouă de astăzi trebuie să devie România socialistă de mâine”.¹⁵

La început de secol XX, unitatea, statul național și dezvoltarea economică merg mână în mână cu lupta proletară socialistă și social-democrată. Viabilitatea socialismului și îndeplinirea industrializării, de care se consideră că depinde viitorul (dezvoltării) țării, nu se pot realiza decât într-o Românie industrializată. După cum arăta C. Dobrogeanu-Gherea: „Oricât s-ar afirma că suntem o națiune de țărani, că trebuie să avem o viață țărănească, viitorul acestei vieți țărănești e tot în industria de la oraș, într-o Românie industrializată”.¹⁶ De asemenea, în

¹² *Ibidem*.

¹³ Ov. Gh. Proca, *op. cit.*, p. 38.

¹⁴ Vezi și Nicolae Gogoneață, Dumitru Ghișe (coordonatori), *Istoria filosofiei românești*, vol. II, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, pp. 241-242. Stelian Neagoe, *Cazul social-democraților români*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, 2005, *passim*.

¹⁵ *Apud* Nicolae Gogoneață, Dumitru Ghișe (coordonatori), *op. cit.*, p. 242.

¹⁶ Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Socialismul în țările înapoiate*, București, Editura Partidului Social-Democrat, 1945 (1912), p. 38.

lucrarea mai timpurie, *Neoiovăgia*, același autor arăta corespondențele uluitoare dintre planurile multiple, materiale și ideatice, ale dezvoltării: „O societate bazată pe cultura unică agrară și pe industria casnică țărănească ar fi țara mizeriei economice și deci și culturale și morale, naționale. (...) Acolo unde fierbe viața și lupta, acolo unde strigătul strident al sirenei cheamă mulțimea muncitoare la muncă, acolo unde masele muncitoare în mine răscolesc măruntaiele pământului, unde ciocane uriașe spulberă blocuri de oțel, unde pădurea de coșuri înălțată spre cer anunță izbânda și victoria muncii omenești asupra naturii, unde vapoare uriașe spintecă oceanele, acolo unde în orașe gigantice se zbat și se izbesc pasiunile, se lovesc și se ciocnesc ideile, se plămădește cultura formidabilă de azi și cea imensă de mâine, acolo unde fierbe și spumegă lupta uriașă dintre muncă și capital, din care trebuie să nască o lume nouă...acolo și numai acolo poate fi idealul nostru și al țării”.¹⁷

Constantin Dobrogeanu-Gherea sublinia importanța vitală a situației dezvoltării în granițele naționale (pentru noi, o nuanță importantă a ceea ce presupunea tema autenticității pentru acest autor): „O țară, ca un organism social, trebuie să se dezvolte în granițele sale etnice. Împărțită în mai multe părți, cum e Polonia sau cum e în parte România, dezvoltarea sa devine anormală și nesănătoasă în cel mai înalt grad.”¹⁸

Social-democrații români din provinciile istorice au avut contribuții notabile la Actele Unirii din 1918.¹⁹ Gheorghe Grigorovici s-a remarcat în acest sens în Bucovina (restituită patriei la 28 Noiembrie 1918). Acesta considera că „Dacă îmi strânge cineva mâna că am vorbit în sens național, trebuie să o spun că aceasta nu o fac numai ca român, ci tocmai ca socialist, căci doresc libertate pentru oricare popor” și că „Unirea românilor este un deziderat și o țintă pe care le vor urmări românii totdeauna și în veci, în tot momentul și în toate împrejurările. Bucovina trebuie restituită patriei.”²⁰

În Transilvania și Banat șase reprezentanți social-democrați (în număr egal cu cel al reprezentanților Partidului Național Român) au contribuit la realizarea dezideratului „Noi vrem să ne unim cu Țara” și a Actului istoric de la 1 Decembrie 1918. Adunările populare plebiscitare au fost covârșitoare. Ca ilustrare, putem arăta că documentele rețin un număr de peste 100000 de participanți cărora le-a citit Iosif Jumanca, tribun unionist, declarația Partidului Social Democrat: „Noi vrem și suntem gata a lupta cu toate mijloacele pentru înfăptuirea și apărarea Unirii...Social-democrația nu-i identică cu lipa simțului național. Noi nu zicem: «Ubi bene, ibi patria», ci zicem că «acolo unde ți-e patria, acolo-ți crezi fericirea vieții tale»”.²¹ Dar, această creație, pentru a fi o realizare deplină trebuia să aibă

¹⁷ Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Neoiovăgia, Opere complete*, vol. IV, București, Editura Politică, 1977 (1910), pp. 493-494.

¹⁸ Constantin Dobrogeanu-Gherea în K. Kautsky, *Bazele social-democrației*, București, 1911, pp. 264-265, apud N. Gogoneață, D. Ghișe (coord.), *op. cit.*, „Problema națională”, p. 235. Argumente similare aduce Constantin Dobrogeanu-Gherea în articolul său intitulat *Neutralitatea în primejdie* din 1914.

¹⁹ Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 23.

²⁰ *Ibidem*, p. 24.

²¹ *Ibidem*.

un caracter social-democrat: „Social-democrația deci din întreaga lume, care luptă împotriva oricărei nedreptăți, oricărei apăsări și robiri a omului prin om, luptă și cu cea din urmă energie împotriva tuturor acaparărilor naționale, luptă pentru libertatea națiunilor de sub jugul străin.”²²

Ziarul „Adevărul” exprima astfel poziția socialiștilor din Transilvania: „Noi socialiștii din Transilvania ne simțim pe deplin justificați în acțiunea noastră de până acum... Noi din capul locului am declarat că unirea o voim pentru că numai astfel vedem asigurată dezvoltarea economică, politică și culturală a neamului românesc, care de veacuri a trăit în sclavie și-n asuprire. Conduși de principiile curate ale socialismului am susținut că este în interesul dezvoltării civilizației și progresului întregii omeniri ca provinciile românești subjugate de alte națiuni să se emancipeze de sub dominația altor neamuri și să devină libere. Din partea Partidului Socialist Maghiar n-am întâmpinat aprobare în acțiunea aceasta a noastră... cu toate că spun că recunosc dreptul de liberă dispoziție al popoarelor, nu voiesc să respecte dreptul nostru, al poporului român... Ne atinge dureros faptul că PSD din Ungaria a ajuns să fie saturat de idei șoviniste și lucrează cu mijloace nepermise chiar pentru integritatea țării ungurești. Sperăm însă că, cu timpul, își vor da și ei seama că calea pe care merg astăzi nu e calea adevărată și mai cu seamă socialistă...”²³

Tema revoluției proletare pașnice reprezintă o subtemă asociată celei principale a dezvoltării europene a României, de factură unionistă și patriotică. Așa cum arăta Constantin Dobrogeanu-Gherea: „Dacă revoluția proletară va fi pașnică ori sângeroasă n-are nimic a face, pentru că nu vărsarea de sânge dă unei transformări sociale caracter revoluționar. Oricum, revoluția socială la noi se va desăvârși după ce va birui în Europa apuseană și, prin urmare, ca și cea de la 1848, va fi, pe cât se pare, pașnică.”²⁴ Tema păcii este o temă socialistă asociată autenticității dezvoltării naționale, celei patriotice, naționale și dezvoltării pașnice.

Tema dezvoltării patriei este în mod curent corelată cu aceea a întârzierii dezvoltării și cu problema cadrului legal și a strategiei formulate în acest cadru, care o întârzie, dar o face singura adecvată capitalismului autohton, clădit specific locului pe baze cvasi-feudale, conform primului Program al Partidului Social Democrat al Muncitorilor din România, fundamentat pe ideile lui Gherea. Pe de o parte, întârzierea economică a României trebuia luată în considerare, recomandându-se moderația²⁵ și legalitatea demersurilor de dezvoltare și emancipare, pe de alta, Programul socialist includea paradoxul de a întemeia speranțele și de a răspunde intereselor populației predominant rurale și muncitorești, care trebuia să-și conștientizeze și asume interesele de clasă, prin acțiunea „mai cultă și mai generoasă” a „tinerimii burgheze”, depozitarea speranțelor în acest demers revoluționar, să se emancipeze de interesele de clasă pentru realizarea crezului socialist.

²² Constantin Dobrogeanu-Gherea, în K. Kautsky, *Bazele social-democrației*, București, 1911, p.264-265, apud N. Gogoneață, D. Ghișe (coord.), *op. cit.*, p. 235.

²³ „Adevărul”, Sibiu, an XV, nr. 8 din 25 februarie-9 martie 1919.

²⁴ Constantin Dobrogeanu-Gherea, *op. cit.*, 1976, p. 126.

²⁵ Constantin Titel Petrescu, *Socialismul în România. 1835- 6 septembrie 1940*, București, Editura Fundației Social-Democrate „Constantin Titel-Petrescu”, 2003, p. 102.

BIBLIOGRAFIE

- Bernstein, Eduard, „The Struggle of Social Democracy and the Social Revolution. The Theory of Collapse and Colonial Policy“, în *Neue Zeit*, 19 ianuarie 1898.
- Dobrogeanu-Gherea, Constantin, *Ce vor socialiștii români*, în *Opere complete*, vol. II, București, Editura Politică, 1976.
- Dobrogeanu-Gherea, Constantin, *Neoioabăgia*, *Opere complete*, vol. IV, București, Editura Politică, 1977.
- Dobrogeanu-Gherea, Constantin, *Socialismul în țările înapoiate*, București, Editura Partidului Social-Democrat, 1945.
- Frimu, I. C., *Ideea socialistă*, în „Calendarul muncii“, 1916.
- Gogoneață, Nicolae, Ghișe, Dumitru (coordonatori), *Istoria filosofiei românești*, vol. II, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980.
- Kautsky, Karl, *Bazele social-democrației*, București, Cercul de Editură Socialistă, 1911.
- Mitrea Șerban, Henrieta Anișoara, „Moduri de contestare a puterii politice. Feminism și ecologism“, capitol, *Tendințe actuale în filosofia politică*, vol. ed. de Gabriela Tănăsescu, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, 2006.
- Neagoe, Stelian, *Cazul social-democrațiilor români*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, 2005.
- Proca, Ovidiu Gherasim *Social-democrația în România pre-comunistă: geneza mișcării politice socialiste și tema autenticității*, „Scientific Annals of Alexandru Ioan Cuza University of Iași. Political Science“, Vol. 5, No. 1, 2010, pp. 23-39.
- Programul Partidului Social-Democrat (1927)* în Ioan Scurtu, Constantin Mocanu, Doina Smîrcea (redactor), *Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995.
- Programul și statutul Partidului Social-Democrat din România*, Tipografia „Gutenberg“, Cluj, 1927.
- Scurtu, Ioan, *Istoria României 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996.
- Șerban, Henrieta Anișoara, *Esse est percipi: Governance, transparency and the democratic persona*, SPCPS/APPRAISAL Newsletter nr. 5, oct. 2011.
- Titel Petrescu, Constantin, *Socialismul în România. 1835- 6 septembrie 1940*, București, Editura Fundației Social-Democrate „Constantin Titel-Petrescu“, 2003.

- „Adevărul“, Sibiu, an XV, nr. 8 din 25 februarie -9 martie 1919.
- „Viitorul social“, nr. 11-12 , iunie-iulie 1908.
- „Viitorul social“, an II, nr. 3-4 , mai-iunie 1913.